

Juozo Miltinio autobiografijos: tekstai ir kontekstai

Angelė Mikelinskaitė

Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos
Juozo Miltinio palikimo studijų centras
Algirdo g. 54–19, LT-36107 Panevėžys, Lietuva
El. paštas: a.mikelinskaite@gmail.com

Santrauka. *Straipsnyje, remiantis režisieriaus Juozo Miltinio (1907–1994) trimis išlikusiais autobiografiniais tekstais, aptariamas ir palyginamas jas rašančiojo dėmesys savo asmeniui ir požiūris į savąjį tapatumą, atskleidžiama jo genezės kaita. Sugretinamas ir analizuojamas biografinių faktų pateikimas karo ir sovietinio laikotarpio metais parašytose autobiografijose, atskleidžiant asmenybės santykį su savąja epocha.*

Reikšminiai žodžiai: Juozas Miltinis, autobiografijos, lyginamasis metodas.

The Autobiography of Juozas Miltinis: Text and Context

Summary. *The author of this article offers a discussion and comparison of Juozas Miltinis's (1907–1994) view of his own personality and his attitude toward his identity and reveals the variation of his genesis, based on the Director's three surviving autobiographical texts. The biographical facts are presented in the autobiography written during WWII and the Soviet period, revealing the relationship of the person with his era.*

Keywords: Juozas Miltinis, autobiographies, comparative method.

Received: 21/3/2019. Accepted: 6/6/2019

Copyright © 2019 Angelė Mikelinskaitė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Režisierius ir aktorius Juozas Miltinis (1907–1994) – daugiabriaunė, nenuspėjama, nepaprastai atkakli ir tikslinga su tvirtu gyvenimo prasmės pojūčiu asmenybė. Dabar, žvelgiant per laiko atstumą, galima matyti jo kūrybinių užmojų rezultatus – sukurtas intelektualinės ir filosofinės minties teatras, režisuota ir į teatro sceną perkelta apie 90 spektaklių, organizuota ir įkurta daugiau panašių analogų Lietuvoje neturinti, prie Panevėžio dramos teatro veikusi aktorių rengimo studija. Tokios išskirtinės asmenybės įdomios ir jų gyvenimo bei veiklos laikotarpiu, ir tada, kai nutolsta nuo savo tiesioginės veiklos, pasitraukia iš aktyvaus kūrybinio gyvenimo sūkuriu, tačiau niekada nesustoja – užsiima saviugda ir savikūra.

Apie J. Miltinį, jo teatrą ir spektaklius nemažai parašyta – amžininkų, aktorių, jo mokinių prisiminimai, teatrologų vertinimai ir jo biografijos tyrėjų eseistiniai darbai. Deja, ne taip daug žinoma, kaip ši iškili asmenybė, būdama nuolatiniam tapsme, pati save suvokia ir kaip save mato bei pateikia kitiems, kokias charakterio savybes išryškina, į kokius gyvenimo ir veiklos faktus sutelkia dėmesį, kas akcentuojama, o kas ribojama ar „pamirštama“, kur einama į kompromisus. Vienas iš būdų pažinti, koks žmogaus (asmenybės) moralinis sąlytis su pačiu savimi – autobiografija. Todėl tikslinga pažvelgti į šį žanrą kaip į jaudinantį savęs ir savojo laiko suvokimo dvasinės ir kultūrinės egzistencijos istorijos faktą, kuriame „ryškėja itin svarbūs asmens apsisprendimo, savivokos, pasaulėžiūros centrai“¹.

Juozas Miltinis priklauso tai kartai, kuri užaugo, subrendo ir išėjo į mokslus Nepriklausomos Lietuvos metais. To meto inteligentijos gyvenimai ir likimai pažymėti ir intelektualinių galimybių (studijos Vakarų Europos šalių universitetuose) perspektyvomis, ir dramatiškų išgyvenimų bei skaudžių praradimų patirtimis. Neabejotina, kad šią kartą siejantys panašumai išryškina bendriausius tokius tos kartos bruožus: ryšys su žeme, stipri etninė refleksija, žmogaus būties egzistencinis trapumas, užsiangažuota valinga laisvo kūrėjo laikysena. Tai karta, su kuria J. Miltinis turėjo daug ką bendro (karo baisumų išgyvenimai ir laisvos valstybės pradimai), tačiau būsimą

¹ DAUJOTYTĖ, Viktorija. Gyvenimo aiškinimas(is). Iš ZABORSKAITĖ, Vanda. *Autobiografijos bandymas*. Sudarė Virgilija Stonytė. Vilnius, 2012, p. 21.

režisieriaus likimas pažymėtas ir individualiomis skirtybėmis – menkas ryšys su žemdirbių buitimi ir kultūra (gimė geležinkelio darbininko šeimoje), augo ir brendo nuolatinių nepriteklių aplinkoje, nebaigė pradėto Kauno jėzuitų gimnazijos kurso (dėl išskirtinio susidomėjimo teatru iš jos pašalinamas). Visi šie išgyvenimai suformavo valingą ir tikslingą asmenybę, kurios patirtys turėjo įtakos ir egzistenciniams pasirinkimams, ir tolesnių apsisprendimų motyvams. Kaip išgyvenus tokias žmogiškos būties patirtis reflektuojamas savasis individualumas ir unikalumas, kokiems kompromisams ir nutylėjimams ryžtamasi, ypač ryškiai atsiskleidžia autobiografijose. Reikia pažymėti, kad tarpukario Lietuvoje tiek autobiografijos, tiek dienoraščio žanrui įtvirtinti ir plėtoti skiriama nemenkai dėmesio. Nors ir autobiografija, ir dienoraštis liudija asmens savęs apmąstymus, savianalizę, tačiau, skirtingai nei dienoraštis, autobiografija yra retrospektyvaus požiūrio į save rezultatas.

Autobiografija yra suvokiama kaip savo asmeninio gyvenimo kelio aprašymas. Autobiografija (iš graikų kalbos *autos* – pats, *bios* – gyvenimas, *grapho* – rašau) – pasakojimas apie savo gyvenimą, parašytas pirmuoju ar trečiuoju asmeniu, galintis įgyti pačių įvairiausių raiškos formų: nuo dienoraščio iki išpažinties, nuo apologijos iki oracijos, nuo komentarų iki romano, laiško ar lyrikos². Kaip teigiama autobiografijos žanro tyrėjų, „terminas autobiografija yra nesenas išradimas <...>, pirmą kartą buvo pavartotas Vokietijoje (1779, 1789, 1795) ir Anglijoje (1797)“³, neatsitiktinai šio termino kilmė priskiriama angliškajai arba amerikietiškajai tradicijai, tokį patvirtinimą randame *Encyclopaedia Britannica* ar literatūros tyrinėtojų amerikiečių Austino Warenno ir čekų kilmės Rene Wellko veikale *Theory of literature* (1956), kuriuose šiam žanrui pristatyti ir jo formoms pateikti skiriamas gana platus ir išsamus aprašymas, o *Larousse'o* didžiajame žodyne teigiama, kad „nedaugelis prancūziškų memuarų nusipelno autobiografijos vardo“⁴. Kalbant apie lietuviškąją autobiografinę tradiciją reikia pasakyti, kad dėl raštijos, o ir literatūros vėlyvo atsiradimo ji susiformavo visu amžiumi vėliau – „1890 metais, kada J. Šliūpas į savo knygą *Lietuviskieji razstai ir razstininkai* įtraukia ir pirmąją lietuvišką J. Basa-

² *Enciclopedia della letteratura*. Milano, 1997, p. 63.

³ VANAGAITĖ, Gitana. *Autobiografijos teorijos pagrindai*. Vilnius, 2008, p. 14.

⁴ *La Grande encyclopédie*. Paris, 1972, vol. 3, p. 1257–1258.

navičiaus autobiografiją, parašytą 1880 metais⁵, kas patvirtina faktą, kad lietuvių kultūroje nėra stipriai susiformavusios autobiografijos tekstų rašymo tradicijos⁶. Taigi autobiografija – paties asmens parašytas gyvenimo aprašymas „apie save, organizuotas chronologine seka, arba probleminiais koncentratais“⁷, kurioje asmenybė ne tik aprašo savo gyvenimo istoriją, bet ir „formuoja intymumo nuotaiką, kurioje iškyla pasakojančio žmogaus autoportretas“⁸ bei atveria „savo gyvenimo visumą, kuri susijusi su individualios savimonės raida“⁹, tuo pat metu atskleidžiamas asmeninis ir kūrybinis kelias.

Aptariamasis Juozo Miltinio autobiografijos liudija asmenybės naratyvą apie istorinius įvykius, aplinką ir yra svarbi medžiaga, pateikiant iš laiko nuotolio pasakotojo požiūrį į save bei savo gyventą laikotarpį, ir papildoma biografistikos mokslo teorija.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti Panevėžio dramos teatro įkūrėjo, bene vienintelio Lietuvoje turėjusio aktorių rengimo studiją ir savo Teatro studijoje ugdžiusio aktorius, režisieriaus Juozo Miltinio autobiografijas, jų parašymo aplinkybes bei, sugretinus dokumentus, palyginti gyvenimo faktų aprašymą ir interpretavimą, taip pat atskleisti asmenybės savęs liudijimo transformacijas istorinio laikmečio kontekste.

Šio straipsnio objektas – trys Juozo Miltinio autobiografijos, trys siekiai interpretuoti ir įvardyti savo išskirtinumą. Aptariamasis Juozo Miltinio autobiografijos neskelbtos ir nepublikuotos ir į jas atsižengiama kaip į rašytinį egodokumentinio žanro savęs vertinimo šaltinį, išdėstant gyvenimo istoriją, kurioje atsiskleidžia asmenybės charakterio bruožai ir veiksmų bei apsisprendimų priežastys, vertos atskiro tyrimo. Siekiant tikslo, straipsnyje sprendžiami keli uždaviniai: 1) parodoma, kaip retrospektyvaus pasakojimo tekste asmenybė konstruoja ir liudija savo gyvenimą, 2) analizuojama, kaip savęs vertinimo raiška priklauso nuo istorinių, politinių ir socialinių aplinkybių, 3) vertinamos parašytos autobiografijos dabartinio gyvenimo kontekste,

⁵ VANAGAITĖ, Gitana. *Autobiografijos teorijos pagrindai*, p. 20.

⁶ DAUGIRDAITĖ, Solveiga. Panevėžio rašytojos Elžbietos Kuodienės knyga. Iš *Egodokumentika Aukštaitijos knygos kultūros kontekste. Bibliotheca Litwana V*. Sudarė Genovaitė Astrauskienė, Arvydas Pacevičius. Vilnius, 2018, p. 34.

⁷ *Lietuvių literatūros enciklopedija*. Vilnius, 2001, p. 34.

⁸ Ten pat.

⁹ Ten pat.

4) nagrinėjamos ir vertinamos autobiografijos komunikacinės paradigmos, turinčios poveikį asmenybei pažinti, vertybinėms nuostatomis atskleisti.

Kaip individualios ir socialinės sąmonės konstruktas, autobiografijos straipsnyje analizuojamos socialinių ir istorinių reiškinių kontekste, dėmesį sutelkiant į jų atsiradimo istoriją; analizuojant užrašytos informacijos apie savo asmenį tikslą, būdą ir struktūrą; pateikiant, kaip asmenybės požiūrį į save keičia politinės, kultūrinės ir socialinės aplinkybės; remiantis šiomis autobiografijomis rekonstruojant režisieriaus gyvenimo programą ir kūrybinės veiklos scenarijų; parodant, kaip žinomos asmenybės apmąsto save ir reflektuoja požiūrį į aplinką, papročius, tarpusavio santykius ir epochos kontekstą.

Siekiant suprasti šios neeilinės asmenybės – režisieriaus Juozo Miltinio – pateikiamą gyvenimo aprašymo viziją, pasitelkiamas lyginamosios analizės metodas. Kai surinktus ir išanalizuotus biografinius duomenis lyginame su pirmąja (rašyta karo metais) ir dar dviem (sovietinio laikotarpio 1947 m. ir 1951 m.) bei kitų to laikotarpio autobiografijų kontekste, kad galėtume pažinti asmenybę, suprasti laikmetį ir individualios būties prasmę, suvokti veiklos perspektyvą ir apibrėžti santykį su aplinka ir kitais žmonėmis. Pasirinkus tokią autobiografijos sampratą, reikia paminėti, kad su Juozo Miltinio vardu ir veikla teatre susijęs ir kitas autobiografiniu laikytinas Miltinio kūrinys „Repeticijos“, kuriame atsiveria darbo su aktoriais būdai ir metodai, kūrybiniai išgyvenimai ir kūrybos įžvalgos. Vis dėlto šio kūrinio tapatinimas su autobiografija galėtų būti tik dalinis, nes jame nėra retrospekcija pažymėtų gyvenamos dienos įspūdžių ar įvykių, nors kartais pasitaiko išgyvenimo fragmentų, orientuotų į praėjusios dienos kūrybinius apmąstymus. Greta „Repeticijų“ knygu¹⁰, išsamias jo gyvenimo ir kūrybos biografinės eseistikos knygas yra parengęs Tomas Sakalauskas („Monologai“ ir „Miltinio Apologija“), kuriose taip pat randama autobiografinių implikacijų, savęs liudijimo faktų.

Šios publikacijos atskaitos taškas – pirmoji režisieriaus Juozo Miltinio autobiografija, kurios turinys ir informacijos apie save pateikimo būdas bus

¹⁰ Juozo Miltinio *repeticijos*. Parengė Juozas Glinskis. Kn. 1–3. Vilnius, 1997–1999. (*Panevėžio dramos teatro aktoriai Vaclovas Blėdis ir Kazimieras Vitkus dalį 1966–1980 m. repeticijų įrašė į magnetofono juostas, kurias iššifravo buvęs Miltinio teatro studijos mokinys Romualdas Kučiauskas. Vėliau buvo išleistos trys repeticijų knygos*).

Juozas Miltinis Panevėžyje apie 1953 metus. Kazimiero Vitkaus nuotrauka

Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka Juozo Miltinio palikimo studijų centras Kazimiero Vitkaus fondas (PAVB JMPSC, FKV-406-96)

lyginamas su kitomis išlikusiomis režisieriaus autobiografijomis, kurias išsamiau tirti ir paskelbti aktualu dėl jų suradimo aplinkybių, nuoseklesnio ir išsamesnio informacijos apie save pateikimo būdo ir jau kitaip konstruojamo žvilgsnio į savo asmenį. Kaip pasirinktos autobiografijos papildė Juozo Miltinio gyvenimo ir kūrybos faktus, ką duoda jų analizė ir ką jos liudija bei kaip prisideda, atskleidžiant ir suvokiant šią asmenybę ir jos mokymą?

Juozo Miltinio autobiografijos

Įrengiant Juozo Miltinio palikimų studijų centro ekspoziciją „Juozo Miltinio gyvenimas ir teatras“ ir ieškant daugiau dokumentų, galinčių papildyti žinias apie Juozo Miltinio asmenybę ir jo legendinį teatrą, Lietuvos literatūros ir meno archyve šalia kitų dokumentų buvo rasta paties režisieriaus ranka parašyta autobiografija. Šios autobiografijos tekstas ekspozicijos rengėjus sudomino ir dėl kaligrafišku braižu savo asmenį apmąstančių faktų, ir dėl įdomios bei neįprastos šios autobiografijos pabaigos „tebesu nevedęs ir nemėgstu triukšmo“¹¹. Rastos autobiografijos kopija ekspozicijoje tada,

¹¹ MILTINIS, Juozas. *Autobiografija*. Panevėžys. 1944. Lietuvos literatūros ir meno archyvas (toliau LLMA), f. 289, ap. 3, b. 204, p. 3.

kaip eksponatas, buvo pridėta prie karo metų režisieriaus veiklą iliustruojančio laikotarpio ir, kaip įdomus rankraštis, papildė režisieriaus asmenybę atskleidžiančią dokumentinę ir daiktinę medžiagą. J. Miltinio išdėstytas požiūris į save šiame autobiografiniame tekste lankytojų dėmesį patraukė ir įdomiu turiniu, ir originalumu. Sukaupta patirtis skatino plačiau pasidomėti ir kitais J. Miltinio autobiografiniais tekstais. Apsilankymas po to šiame archyve buvo rezultatyvus – režisieriaus fondo asmeninėje byloje rastos dar dvi autobiografijos. Jų turinyje jau formuluojamas kitoks požiūris į gyvenimo tikrovę. Taigi, papildžius žinias apie Miltinio gyvenimo ir kūrybos faktus dokumentine medžiaga ir atradus dar keletą svarbių savo asmenį liudijančių tekstų, šioje publikacijoje galima juos palyginti ir, sutelkiant dėmesį į savęs aprašymo interpretavimą, įvertinti, kaip paveikia asmenybę ir turi įtakos reikšmingi istoriniai įvykiai, nepaisant trumpo laiko nuotolio.

Pirmoji aptariama išlikusi Juozo Miltinio autobiografija parašyta 1944 m. spalio 23 d. ir yra saugoma Lietuvos literatūros ir meno archyve (kaip ir kitos dvi vėlesnės). Šioje autobiografijoje išryškėja Miltinio literatūrinė ir etinė kultūra, be to, prie Miltinio gyvenimo aprašymų bus grįžtama dar keletą kartų. 1947 metais J. Miltinis rašo dar vieną gyvenimo kroniką, o praėjus daugiau nei trejiems metams, 1951 metų gruodžio mėnesį, – ir trečią. Pasakytina, kad pirmosios autobiografijos rašymo laikas sutampa su režisieriaus sugrįžimu į Panevėžį, kai karui baigiantis po nesėkmingo bandymo palikti Lietuvą, dramatiškai susiklosčius aplinkybėms (žūva bičiulis poetas Vytautas Mačernis (1921–1944)) ir praėjus frontui, Miltinis iš motinos tėviškės Ramoniškėje¹² grįžta į Panevėžį, kur „aktorai jau buvo susirinkę ir laukė režisieriaus“¹³. Netrukus po J. Miltinio sugrįžimo į Panevėžį teatrą pasiekia Kultūros ministerijos 1944 m. spalio 15 d. įsakymas, „kurio J. Miltinis buvo vėl paskirtas teatro vadovu“¹⁴ vietoje laikinai šias pareigas ėjusio Jono Surkevičiaus (ilgametis teatro dailininkas, 1941–1949 m.). Taigi ši autobiografija parašyta po sunkių ir nuviliančių išgyvenimų, kurie J. Miltinį lydėjo nuo vaikystės, ir didelių istorinių permainų laikotarpiu. Kaip šiose autobiografijose atsispindi J. Miltinio vidinio gyvenimo raiškos dimensija, režisieriaus asmenybės tapsmas, kokie bruožai išryškėja, kokia jos semantika ir koks „šios

¹² *Kaimas Viekšnių seniūnijoje, Purvių miške, dabar Mažeikių rajonas.*

¹³ SAKALAUSKAS, Tomas. *Monologai*. Vilnius, 1981, p. 145.

¹⁴ BANIONIS, Donatas. *Memuarai*. Vilnius, 2004, p. 34.

akistatos su savimi pačiu ir savuoju laiku rezultatas¹⁵, toliau atskleidžiama lyginant šių trijų apie save pasakojimų tekstus.

Jau pirmuoju autobiografijos sakiniu režisierius įveda į savo gyvenimo istorinį aprašymą: „gimiau 1907 m. Žemaitijoje“¹⁶ ir toliau chronologiškai išrikiuoja gyvenimo faktus, socialinę padėtį ir kilmę: „tėvai tarnavo prie geležinkelio iki 1914 m. paskui gyveno kaime ir turėjo motinos tėvo paliktą 1ha žemės“¹⁷, įgytą išsimokslinimą: „pradžios mokyklą baigiau, paskui gimnaziją ir Valstybės teatro vaidybos studiją“¹⁸ (kalbama apie Vaidybos mokyklą, veikusią prie Valstybės teatro Kaune. Veikimo metai 1924–1933. Pertrauka 1927–1928), miestus: „metus dirbau Šiaulių valstybės teatre“¹⁹, vietas ir veiklas: „išvažiavau užsienin studijuoti režisūros ir apskritai meno mokslų“²⁰, nors konkreti vieta neįvardijama, tačiau iš pasakojimo tęsinio: „lankiau Louvro ir kalbų institutus“²¹, neabejotina, kad Prancūzija. Toliau autobiografinis pasakojimas vėl persikelia į Lietuvą (Kaunas): „apie metus dirbau „Nauj[o]je Romuvoje“²², kaip ir ankstesnėje pasakojimo dalyje faktai numanytini pagal minimas veiklas: „tarnavau Švietimo ministerijos teatrų instruktoriumi, Darbo rūmuose vedžiau vaidybos studiją“²³. Į praeitį atsigręžiama be gilesnių psichologinių svarstymų, nebeletrizuojama. Nors ši istorinių lūžių ir išgyvenimų metais aprašyta tikrovė autobiografijoje pateikiama neizoliuotai nuo gyvenimo realybės ir objektyvaus pasaulio, tačiau užbaigiama patetiška ir netikėta retorika: „Jokių ypatingų pasišymėjimų ir pergyvenimų nepatyręs. Laiko turėdamas skaitau ir mokausi kalbų. Tebesu nevedęs ir nemėgstu triukšmo.“²⁴ Matyti, kad autobiografija parašyta vienu prisėdimu, nepriekaištingai, kaip ir būdinga autobiografijai, kai iš dabarties laiko žvelgiama į praeitį, „kada čia ir dabar autorius, kuris autobiografijoje yra ir pasakotojas, ir pagrindinis veikėjas, pasakoja apie save

¹⁵ VANAGAITĖ. Gitana. Tapatybės problema tarybinių ir nepriklausomybės metų autobiografijoje. Iš *Tapatybės problema XX a. literatūroje*. Vilnius, 2008, p. 84.

¹⁶ MILTINIS, Juozas. *Autobiografija*. Panevėžys. 1944. LLMA, f. 289, ap. 3, b. 204, p. 3.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Ten pat.

²¹ Ten pat.

²² Ten pat.

²³ Ten pat.

²⁴ Ten pat.

ten ir tada²⁵. Vis dėlto šiame trumpame ir kondensuotame individualybės aprašymo tekste, autobiografijos pabaigoje Juozas Miltinis apie save pasakoja esamuju laiku: „Tebesu nevedęs ir nemėgstu triukšmo“, kuriuo išsakomas dabartinės situacijos vertinimas. Kita vertus, savo gyvenimo istoriją rašo dar keturiasdešimties neturintis žmogus, o sutinkant su anglų rašytojo Josepho Conrado nuostata, kuris tokio žanro pasakojimui geriausią laiką nurodo po penkiasdešimties, kai „žmogaus akys nukreiptos į praeitį, o ne į ateitį“²⁶. Kalbant apie šią autobiografiją, svarbu atkreipti dėmesį, kad tai ne paties režisieriaus apsisprendimas liudyti apie save, o gyvenimo aplinkybių padiktuota būtinybė.

Antroji Juozo Miltinio autobiografija parašyta rusų kalba 1947 metais²⁷, kai dar nebuvo praėję nei treji metai nuo pirmosios autobiografijos parašymo. Pastaroji jau daug detalesnė ir išsamesnė, skirtingas joje kilmės, šeimos ir visuomeninės padėties vaizdavimas, tiksliau aprašomi ir nušviečiami biografiniai faktai: „prasidėjęs 1914 m. karas atplėšė tėvą nuo šeimos ir gyvenimas dar labiau pasunkėjo“²⁸, paaiškinamos pasakojamų biografinių faktų aplinkybės: ... „išlaikiau egzaminus į Vieکشnių vidurinės mokyklos 2 klasę“²⁹, atskleidžiamas santykis su socialine aplinka: „į privačią gimnaziją įstoti nepavyko dėl visiško lėšų stygiaus“³⁰, faktai išdėstyti nuoseklia chronologine seka, nemažai vietos skiriama smulkiai aprašyti gyvenimo veikloms bei aplinkybėms paaiškinti: „1927 metais vis tiek atvykau į Kauną ir išlaikęs egzaminus įstojau į Valstybės dramos teatro studiją. Studija visus metus neveikė. Padedamas studentų-žemiečių mokausi savarankiškai, stengdamasis pabaigti pilną gimnazijos kursą. 1928 metais studija pradėjo veikti, bet netrukus buvau pašauktas atlikti karinę tarnybą.“³¹ Nors aptariamoje autobiografijoje plačiau pasakojama apie gyvenimo faktus ir ji išsamesnė už pir-

²⁵ VANAGAITĖ, Gitana. *Autobiografijos teorijos pagrindai*. Vilnius, 2008, p. 35.

²⁶ KUBILIUS, Vytautas. *Naujųjų kelių beiėskant*. Vilnius, 1964, p. 150.

²⁷ MILTINIS, Juozas. *Автобиография*. Panevėžys. 1947. LLMA, f. 289, ap. 3, b. 204, p. 12.

²⁸ Ten pat. Orig. „начавшаяся 1914 г. война оторвала отца на фронт и семье стало еще труднее“.

²⁹ Ten pat. Orig. „выдержал экзамен во 2-ой класс Векшняйской средне-учебной школы“.

³⁰ Ten pat. Orig. „в частную гимназию поступить не удалось так как совершенно не было средств“.

³¹ Ten pat. Orig. „1927 г все таки приехал в Каунас и выдержав экзамен поступил в студию Госдрамтеатра. Студия вес год не работала. При помощи студентов-земляков учус сам дальше стараясь кончить полный курс гимназии. В 1928 году начала работу студия но вскоре был призван пройти военное обучение“.

mają, skirtingai negu pirmoji, pastaroji jau neturi dėstomų faktų aprašymo laisvumo ir atvirumo, pakitęs ir aprašomų faktų interpretavimas, atsiranda tezinis savęs liudijimas, keliose vietose jaučiamas aprašomos istorijos išpažintinis kontūras, kuriame Miltinis drąsiai ir tiesiai išryškina dramatiškus gyvenimo epizodus: „Nuo nepriteklių ir ligų mirė trys broliai ir dvi seserys. Liko keturi vaikai“³² arba „dėl akių ligos buvau atleistas nuo karinės prievolės ir šiaip taip užsidirbdavau pragyvenimui“³³. Reikia pasakyti, kad antroji autobiografija, kaip ir pirmoji, parašyta ranka, tačiau jos kalbinė raiška ir braižas liudija ją rašius kitą asmenį, nes taip sklandžiai rusų kalba Miltinis autobiografinio pasakojimo apie save parašyti negalėjo dėl nepakankamo kalbos mokėjimo (faktai atsiskleidžia ir iš kadrų įskaitos lapo, kitų asmens dokumentų, kuriuose nurodo rusų kalbos mokėjimą kaip silpną). Teigtina, kad dėl šių aplinkybių, silpno rusų kalbos mokėjimo, pirmiau Miltinis savo autobiografiją parašė lietuviškai, o tik paskui tekstas išverstas į rusų kalbą, po juo Miltinis tik pasirašo ir nurodo datą 1947.VI.1.

Trečioji Juozo Miltinio autobiografija taip pat rusų kalba, parašyta 1951 metais³⁴ gruodžio 21 d., bet jau spausdinta mašinėle. Pastarosios dvi autobiografijos daug kuo panašios: gyvenimo aprašymo pradžios taškas, tapatybė ir gyvenimo reikšmė jo autobiografinėje konstrukcijoje matoma panašiai kaip ir ankstesnėje (trumpa laiko atkarpa skiria), panašus požiūris į gyvenimo faktus, tačiau dar ryškiau juntama sovietinės santvarkos įtaka, atsiranda nutylėjimų, aštrėja žodžių semantika. 1947 metų autobiografiniame tekste rašoma³⁵: „man teko eiti ganyti gyvulius pas šeimininkus“³⁶, o 1951 metų³⁷ – „nuo dešimties metų išėjau tarnauti buožėms“³⁸, toliau atleidimą iš Darbo rūmų dramos studijos 1947 m. autobiografijos tekste taip aprašo³⁹: „po kurio laiko gavau pasiūlymą atsistatydinti“⁴⁰ (konstatuojamas faktas), o 1951 m. – „iš čia keletą kartų buvau atleistas už antifašisti-

³² Ten pat. Orig. „От невзгод и болезней умерло два брата и две сестры. Осталось 4 детей“.

³³ Ten pat. Orig. „по болезни глаз был освобожден от воинской повинности и кое как зарабатывал на пропитание“.

³⁴ MILTINIS, Juozas. *Автобиография*. Panevėžys. 1951. LLMA, f. 289, ap. 3, b. 204, p. 18.

³⁵ MILTINIS, Juozas. *Автобиография*. Panevėžys. 1947. LLMA, f. 289, ap. 3, b. 204, p. 12.

³⁶ Ten pat. Orig. „мне пришлось пойти пасть скот у хозяев“.

³⁷ MILTINIS, Juozas. *Автобиография*. Panevėžys. 1951. LLMA, f. 289, ap. 3, b. 204, p. 18.

³⁸ Ten pat. Orig. „с десятилетнего возраста пошел бодрчить у кулаков“.

³⁹ MILTINIS, Juozas. *Автобиография*. Panevėžys. 1947. LLMA, f. 289, ap. 3, b. 204, p. 13.

⁴⁰ Ten pat. Orig. „через некоторое время получили предложение подать в отставку“.

nes ir antinacionalistines pažiūras⁴¹. Neabejotina, kad tokį moralinio dvi-lypumo, netikrumo antspaūdą savęs liudijimo tekstuose uždėjo sovietinė santvarka. Autobiografiją Juozas Miltinis užbaigia konstatuojamaisiais sakiniais: „1948 m., po gastrolių Vilniuje man buvo suteiktas LTSR nusipelnusio artisto vardas.“⁴² „Nuo 1948 m. mane paskyrė į teatro direktoriaus pareigas, kurias einu iki šiol“⁴³.

Lyginant autobiografijas pažymėtina, kad visuose trijuose autobiografi-niuose tekstuose Juozas Miltinis retrospektyviai chronologiškai tiksliai atkuria biografinius faktus nuo gimimo iki 1926 metų ir toliau tęsia nuo 1928 metų, padarydamas dvejų metų intervalą, kuris sutampa su jo mokslais Jėzuitų gimnazijoje ir pašalinimu iš jos. Galima manyti, kad šio laikotarpio tiesiog nemini, tačiau galima ir kita prielaida (manytina, įtikinamesnė), kad tokį faktą neparanku minėti ir sąmoningai pasirenkama atsiriboti, bet ne iškreipti ar falsifikuoti vertybinių santykį su aplinka.

Išvados

Apibendrinant galima teigti, kad autobiografiniuose tekstuose, rašytuose nepalankiomis istorinėmis ir politinėmis aplinkybėmis – karo ir sovietinės okupacijos sąlygomis, nenaudinga atskleisti tiesą apie tokius savo gyvenimo faktus, kurie liudytų gyvenimo netobulumą ar egzistencinį silpnumą. Rašyti atviras autobiografijas, kuriose būtų permąstomas praėjęs gyvenimas, vertinami ar aprašomi pilietiški apsisprendimai ar išpažintinis savosios individualybės liudijimas, ne tik nenaudinga, bet ir tokios į laikmečio dvasią neorientuotos autobiografijos nepageidautinos, nes nereprezentuoja naujo žmogaus. J. Miltinio pirmosios autobiografijos rankraštis, rašytas karo metais, tą kaitą taip pat atskleidžia. Pirmojoje autobiografijoje žvilgsnį į save konstruoja pakankamai laisvai, jaučiama dar nesutramdyta savosios individualybės ir identiteto raiška. Vėlesnio periodo autobiografiniuose tekstuose daugelis teiginių ir liudijimų jau slepiama po dirbtinėmis konstrukcijomis,

⁴¹ MILTINIS, Juozas. *Автобиография*. Panevėžys. 1951. LLMA, f. 289, ap. 3, b. 204, p. 18. Ten pat. Orig. „но оттуда несколько раз увольняли за мои антифашистские и антинационалистические взгляды“.

⁴² Ten pat. Orig. „в 1948 г. после гастролей в Вильнюсе мне было присвоено звание Народного артиста ЛССР“.

⁴³ Ten pat. Orig. „с 1948 г. меня назначили на должности директора театра, которую исполняю до нынешнего времени“.

užtinkama skausmingai teatrališko laviravimo, užslepiami asmens moraliniai pasirinkimai, jaučiamas asmenybės dvilypumas, konformistinė laikysena, kurie atsiskleidžia per konstatuojamas patirtis ir priešingai toms patirtims interpretuojamus faktus.

Juozo Miltinio autobiografiniuose tekstuose, kaip ir daugelio praėjusio šimtmečio trečiame dešimtmetyje subrendusios kartos asmenybių, atsisiskleidžia ne tik jos tapsmo istorija, bet ir atsiveria skaudūs epochos lūžių klodai. Kai savasties liudijimo tekstuose akistata su savimi projektuojama jau kitokiu santykiu su tikrove, kur autobiografiniai tekstai liudija ir atveria ne tik tas formas, iš kurių suprantama, kaip režisierius kalbėjo, kaip mąstė ir dėstė mintis tekste, bet ir tai, kas išstumama ir eliminuojama iš asmenybės individualių patirčių. Be to, Juozo Miltinio biografiniai tekstai atveria skaudžią ir tragišką XX a. vidurio patirtį – pasikėsinimą į žmogaus asmeninį gyvenimą, tapatybę, socialinio saugumo sampratą, kai naujai apibrėžiamos žmogaus atsakomybės ir galimybių ribos, dėl ko gyvenimo istorijų pasakojimuose veriasi subtilaus nutylėjimo, laviravimo, gynybinėmis formuluotėmis tapusi tuščių formų kartojimo paradigma.

Reikia pasakyti, kad tokiose istorinių lūžių laiku ne savo noru parašytose, o būtinumo ar sąmoningo apsisprendimo padiktuotose autobiografijose randame nemažai įdomių praeities refleksijų, tačiau sunku tikėtis atviro, nesidangstančio retrospektyvaus žvilgsnio, stokojama gilesnio ir atviresnio distancinio požiūrio į savo asmenį, nes tokie tekstai, kai „žmogus negalėdamas rašyti tiesos apie savo gyvenimą, susidurdavo su sudėtinga dilema – ką ir kaip papasakoti apie save, kaip pristatyti autobiografijai beveik privalomą tapatybės formavimosi, tapsmo istoriją“⁴⁴, todėl neišvengiamai tokie biografiniai tekstai paženklinai sąmoninga moralinio dviprasmiškumo ir vis stipriau besiveriančio kompromisinio savęs liudijimo laikysena.

Šaltiniai ir literatūra

1. BANIONIS, Donatas. *Memuarai*. Vilnius, 2004. 149, [2] p.
2. DAUGIRDAITĖ, Solveiga. Panevėžio rašytojos Elžbietos Skuodienės knyga. Iš *Egodokumentika Aukštaitijos knygos kultūros kontekste*. *Bibliotheca Litwana* V.

⁴⁴ VANAGAITĖ, Gitana. *Tapatybės problema XX a. lietuvių literatūroje*, p. 84.

- Sudarė Genovaitė Astrauskienė, Arvydas Pacevičius. Vilnius, 2018. <https://doi.org/10.15388/bibllita.2018.v.11765>
3. DAUJOTYTĖ, Viktorija. Gyvenimo aiškinimas(sis). Iš ZABORSKAITĖ, Vanda. *Autobiografijos bandymas*. Sudarė Vigilija Stonytė. Vilnius, 2012.
 4. *Enciclopedia della letteratura*. Milano, 1972. 963, [8] p.
 5. *La Grande encyclopédie*. Paris, 1972, vol. 3, p. 1257–1258.
 6. JAKIMAVIČIUTĖ, Iveta. Biografistikos samprata Lietuvos ir užsienio tyrėjų darbuose. *Knygotyra*, 2008, t. 51, p. 109–125. <https://doi.org/10.15388/kn.v51i0.7893>
 7. *Juozo Miltinio repeticijos*. Parengė Juozas Glinskis. Kn. 1–3. Vilnius, 1997–1999.
 8. KUBILIUS, Vytautas. *Naujų kelių ieškant*. Vilnius, 1964. 379 p.
 9. *Lietuvių literatūros enciklopedija*. Vilnius, 2001. 563, [1] p.
 10. MILTINIS, Juozas. *Autobiografija*. Panevėžys. 1944. LLMA, f. 289, ap. 3, b. 204, lap. 3.
 11. MILTINIS, Juozas. *Автобиография*. Panevėžys. 1947. LLMA, f. 289, ap. 3, b. 204, lap. 12–13.
 12. MILTINIS, Juozas. *Автобиография*. Panevėžys. 1951. LLMA, f. 289, ap. 3, b. 204, lap. 17–18.
 13. SAKALAUSKAS, Tomas. *Miltinio apologija*. Vilnius, 1999. 365, [3] p.
 14. SAKALAUSKAS, Tomas. *Monologai*. Vilnius, 1981. 228, [2] p.
 15. *Tapatybės problema XX a. lietuvių literatūroje*. Vilnius, 2008. 205 p.
 16. *The Encyclopaedia Britannica: a new survey of universal knowledge*. London; New York, 1930, vol. 2, p. 783.
 17. VANAGAITĖ, Gitana. *Autobiografijos teorijos pagrindai*. Vilnius, 2008. 51 p.
 18. WELLEK, René; WARREN, Austin. *Theory of literature*. New York, 1956, p. 63–68.